

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Професор, Доктор Гінтарас Шведас
(юридичний факультет, Вільнюський університет, Литва)

ФІНАЛЬНИЙ ЗВІТ
ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ОЦІНЮВАННЯ
освітньої програми «Бакалавр права» юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Україна)

Вільнюс, 30 червня, 2019

I. Система та структура навчальної програми

Навчальна програма «Бакалавр права» юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (далі – програма) спрямована на отримання вищої освіти ОКР «Бакалавр» (240 кредитів за Європейською системою накопичення кредитів); термін навчання складає 4 роки на основі повної середньої освіти. Структура програми включає в себе 6-7 навчальних предметів протягом одного семестру. Усі навчальні предмети поділяються на обов'язкові та факультативні (на вибір) предмети. Крім того, обов'язкові та факультативні навчальні дисципліни носять загальноосвітній та професійний характер.

Протягом усього періоду навчання студент повинен вивчити 4 обов'язкові загальноосвітні навчальні дисципліни (всього 22 кредити), 20 обов'язкових професійних дисциплін (всього 135 кредитів) та 23 загальноосвітні та професійні дисципліни на вибір (всього 83 кредити). Слід зазначити, що студент повинен вибрати з запропонованого переліку навчальних предметів: 2 предмети в 1 семестрі (6,0 кредитів), 2 – у 2 семестрі (8,0 кредитів); 3 – у 3 семестрі (9,0 кредитів), 2 – у 4 семестрі (8,0 кредитів), 3 – у 5 семестрі (12,0 кредитів), 3 – у 6 семестрів (12,0 кредитів), 4 – у 7 семестрі (14,0 кредитів) і 4 – у 8 семестрі (14,0 кредитів).

Загалом, система та структура навчальних програм відповідають традиційним вимогам європейських стандартів вищої юридичної освіти (ОКР «Бакалавр»). З іншого боку, вища юридична освіта традиційно носить (і повинна носити) університетський характер, тому навчальна програма повинна включати в себе більш широке коло обов'язкових загальноосвітніх предметів. Враховуючи досвід інших європейських університетів, необхідно включити такі навчальні дисципліни як латинська мова, логіка, римське приватне право, політико-правові теорії, політичні системи, історія міжнародних відносин, основні правові системи сучасного світу тощо. (Слід зазначити, що деякі з вищезазначених предметів включені до програми, але тільки як факультативи).

Крім того, на думку експерта, студентам надається забагато свободи у виборі кількості факультативних навчальних дисциплін: відповідно до плану програми студенти обирають майже половину навчальних предметів. Навчальна програма бакалавра в галузі права базується на тому, що навчальні дисципліни, з яких вона складається, повинні викладатися систематично і послідовно. Водночас, свобода вибору широкого кола факультативних предметів не відповідає цілям системної, узгодженої та цілеспрямованої навчальної програми. Слід зазначити також, що студенти (особливо 1 і 2 курсу) досі не дуже розуміють систему й план навчальної програми, тому їхній вибір навчальних дисциплін зазвичай робиться не за об'єктивними критеріями, а під впливом сторонніх (суб'єктивних) факторів.

Таким чином, експерт має пропозицію щодо зменшення обсягу та кількості навчальних предметів, які студентам дозволяється вибирати:

- Студентам 1-го курсу слід дозволити обирати по одному факультативному предмету в кожному семестрі. Це повинен бути предмет зі списку загальних навчальних дисциплін, наприклад, політичні системи, логіка, історія міжнародних відносин, право на повагу людської гідності, критичне мислення, аналітичне мислення, академічне листування, тощо;

- Студенти 2-го курсу повинні мати право обирати від однієї до двох навчальних дисциплін у кожному семестрі. Одна з цих дисциплін повинна бути зі списку загальноосвітніх предметів, наприклад, цінності європейської цивілізації, антикорупційна культура, релігієзнавство, церковне (канонічне) право тощо. Інший предмет повинен бути зі списку предметів професійної підготовки, але такий предмет повинен доповнювати, розширювати та поглиблювати вже отримані знання та (або) здібності;
- Студенти 3-го й 4-го курсів повинні мати можливість обирати від двох до трьох навчальних дисциплін у кожному семестрі. Усі ці предмети повинні бути зі списку предметів професійної підготовки; такі факультативні дисципліни повинні доповнювати, розширювати і поглиблювати вже отримані знання та (або) здібності, або бути спрямованими на отримання нових знань і навичок (але на основі вже наявних);
- Для кожного семестру необхідно підготувати окремі списки факультативних навчальних дисциплін.

Нарешті, слід мати на увазі, що викладання спеціалізованого предмета слід доручити викладачам, які проводять дослідження у відповідній предметній області і мають публікації на різні теми в рамках предмета.

II. Система обов'язкових та факультативних загальноосвітніх навчальних дисциплін

Усі предмети навчальної програми поділяються на обов'язкові та факультативні (загальноосвітня та професійна підготовка).

Перелік обов'язкових загальноосвітніх дисциплін складається з 4 предметів: історії європейського права (5,0 кредитів), української мови (професійний напрямок) (3,0 кредиту), іноземної мови (професійний напрямок) (10,0 кредитів) і філософії/філософії права (4.0 кредити).

Список факультативних загальноосвітніх дисциплін включає 19 предметів: академічне листування лист (3.0 кредити), аналітичне мислення (3.0 кредити), вступ до психології правової діяльності (4.0 кредити), гендерна рівність (4.0 кредити), охорона здоров'я та надання невідкладної медичної допомоги (3.0 кредити), доступ до юридичної освіти (4.0 кредити), критичне мислення (4.0 кредити), право на повагу людської гідності (4.0 кредити), основи ораторського мистецтва (3.0 кредити), основи римського приватного права (3.0 кредити), адвокат в психологічному та правовому вимірі (3.0 кредити), професійна іноземна мова (4.0 кредити), психологічна теорія права (4.0 кредити), релігієзнавство (3.0 кредити), фізичне виховання (3.0 кредити), філософія міжнародного права (4.0 кредити), церковне право (4.0 кредити), цінності європейської цивілізації (3.0 кредити) і антикорупційна культура (3.0 кредити).

Загалом, система та структура навчальних програм відповідають традиційним вимогам європейських стандартів вищої юридичної освіти (ОКР «Бакалавр»). З іншого боку, вища юридична освіта традиційно носить (і повинна носити) університетський характер, тому навчальна програма повинна включати в себе більш широке коло обов'язкових загальноосвітніх предметів. Таким чином,

експерт має пропозицію розглянути такі зміни в частині розподілу навчальних дисциплін на обов'язкові та факультативні:

- Списки обов'язкових і факультативних загальноосвітніх дисциплін повинні бути доповнені додатковими предметами, як то латинська мова, логіка, політико-правові теорії, історія політичних і правових теорій, політичні системи, історія міжнародних відносин, основні правові системи сучасного світу тощо;
- Необхідно збільшити перелік обов'язкових загальноосвітніх дисциплін для студентів 1-го та 2-го курсів, а також додатково включати такі предмети, як римське приватне право, політичні системи, історія міжнародних відносин, тощо, для студентів 3-го курсу – політичні та правові теорії, основні правові системи сучасного світу, тощо;
- два предмети – аналітичне мислення та критичне мислення слід об'єднати в один предмет; також незрозумілою є відмінність між обов'язковим предметом іноземна мова (для професійних цілей) та факультативним предметом професійна іноземна мова.

III. Система обов'язкових професійних навчальних дисциплін

Перелік обов'язкових професійних навчальних дисциплін складається з 20 предметів: права людини (8,5 кредитів), вступ до права (5,0 кредитів), конституційне право (7,5 кредитів), адміністративне право (8,0 кредитів), цивільне право (17,0 кредитів), адміністративне процесуальне право (6,5 кредитів), екологічне і земельне право (4,0 кредити), кримінальне право (15,0 кредитів), цивільне процесуальне право (7,5 кредиту), культура правового мислення (3,0 кредити), кримінальне процесуальне право (6,0 кредитів), фінансове право (5,0 кредитів), трудове право (4,0 кредити), міжнародне приватне право (5,5 кредитів), правові дослідження, аналіз і представлення результатів (6,0 кредитів), господарське право (3,0 кредити), прородні права (3,0 кредити), міжнародне право (5,5 кредиту), міжнародний захист людських прав (6,0 кредитів), освітня практика (9,0 кредитів).

Загалом, перелік обов'язкових професійних навчальних дисциплін і окремих предметів відповідає традиційним вимогам європейських стандартів вищої юридичної освіти (ОКР «Бакалавр»). З іншого боку, є деякі важливі аспекти, які повинні фігурувати в переліку таких дисциплін. Поточні та майбутні відносини України з ЄС (у певному сенсі, також із державами-членами ЄС) вимагають, аби програма включала деякі обов'язкові професійні навчальні дисципліни, пов'язані з європейським законодавством. Примітно, що без таких предметів дуже складно вивчати інші предмети, що стосуються окремих аспектів права ЄС, наприклад, конкурентного права ЄС, захисту персональних даних в ЄС тощо

Крім того, є певні сумніви щодо обґрунтованості розподілу обсягу кредитів між навчальними дисциплінами. Наприклад, дуже схожі за програмами дисципліни мають різні обсяги кредитів – адміністративне процесуальне право (6,5 кредитів), цивільне процесуальне право (7,5 кредитів) і кримінальне процесуальне право (6,0 кредитів). У експерта складається враження, що розподіл кредитів між окремими

дисциплінами здійснюється несистематично; в окремих випадках цей обсяг не повністю відповідає важливості предмета та розміру списку літератури в програмі, наприклад, у випадку господарського права (3.0 кредити), трудового права (4.0 кредити) та адміністративного права (8.0 кредитів) тощо

Таким чином, експерт має пропозицію щодо внесення таких змін стосовно обов'язкових професійних навчальних дисциплін:

- перелік професійних навчальних дисциплін повинен бути доповнений предметами, пов'язаними з європейським правом, наприклад, основами права ЄС (для студентів 2 або 3 курсу) і Конституційним правом ЄС (для студентів 3-го і 4-го курсів);

- програми окремих предметів повинні доповнюватися темами, пов'язаними з основними джерелами права ЄС у відповідній галузі права, а також включати написання, принаймні, однієї курсової роботи студентами 2-го або 3-го курсів;

- необхідно зазначити основні критерії для визначення обсягу кредитів за обов'язкові і факультативні навчальні дисципліни. Ці критерії повинні оцінювати важливість та обсяг, тривалість (у семестрах) предмета тощо. Зважаючи на досвід інших європейських університетів, бажано, аби обов'язкова професійна навчальна дисципліна, що триває один семестр, повинна становити принаймні 5 кредитів ЄСНК (приблизно 140 годин загального робочого навантаження, з яких 30-45 годин аудиторної та 90-105 годин індивідуальної роботи (самостійної роботи)). Крім того, ці критерії повинні забезпечувати відсутність штучних перешкод для студентів при виборі факультативних предметів.

IV. Система факультативних професійних навчальних дисциплін

Перелік факультативних професійних навчальних дисциплін складається з 230 предметів. Усі ці предмети можуть розділити за 15 напрямками (окремими групами:

- а) **напрямок кримінального правосуддя (20 предметів)** – відповідальність за домашнє та гендерне насильство (4,0 кредити), вступ до кримінального права (3,5 кредити); вступ до кримінального права (3,5 кредити); доктрина суб'єкта злочину (3.5 кредити), економічні злочини (4.0 кредити), групові злочини (4.0 кредити), заходи впливу кримінального права (3.0 кредити), звільнення від кримінальної відповідальності (4.0 кредити), злочини проти власності (4.0 кредити), злочини проти миру та безпеки людства (4.0 кредити), кваліфікація злочинів (3.5 кредити), комп'ютерні злочини (3.5 кредити), кримінально-виконавче право (4.0 кредити), кримінальне право національної безпеки (4.0 кредити), незакінчена кримінальне діяння (3.5 кредити), призначення покарання (3.0 кредити), пробація в Україні (4.0 кредити), службові злочини (4.0 кредити), транспортні злочини (3.0 кредити), протидія корупції (3.5 кредити).

- б) **напрямок людських прав (33 предмети)** – оподаткування через призму бачення ЄКПЛ (3.0 кредити), вплив пілотних рішень ЄКПЛ на внутрішнє право (3,5 кредити), європейське право людських прав (3,5 кредити), звернення до Європейського суду з людських прав (4.0 кредити), судова практика захисту людських прав (семінар) (3,5 кредити), конституційний захист людських прав (4,0

кредити), права людини мовою документального кіно (семінар) (3,5 кредити), права людини та бізнес (3.5 кредити), права людини та інформація (3.5 кредити), міжнародні стандарти людських прав (4.0 кредити), міжнародна правова охорона прав молоді (3.5 кредити), нові права людини (3.0 кредити), обмеження людських прав (4.0 кредити), порушення людських прав (3,5 кредитів), права внутрішньо переміщених осіб (3,5 кредитів), права дитини (3,5 кредитів), право на безкоштовну юридичну допомогу (4.0 кредити), право на мирне зібрання (4.0 кредити), право на працю та гарантії його виконання (3,5 кредитів), право на приватне і сімейне життя (3,0 кредити), право на розвиток у системі людських прав (4.0 кредити), право на справедливий судовий розгляд (кримінальний процес) (4.0 кредити), право на справедливий судовий розгляд (цивільний процес) (4.0 кредити), право на справедливий судовий розгляд у практиці ЄСПЛ (4.0 кредити), право на соціальне страхування (4.0 кредити), практика застосування ЄКПЛ (4.0 кредити), судова практика ЄСПЛ у сфері захисту людських прав (3.5 кредити), процесуальні гарантії справедливого судового розгляду (4.0 кредити), світові джерела в європейському праві (3.0 кредити), судовий захист внутрішньо переміщених осіб в Україні (3,5 кредитів), трудові справи в Україні та ЄСПЛ (4,0 кредити), перевірка фактів (семінар) (3.0 кредити), регіональні механізми захисту людських прав (3,5 кредитів).

с) **напрямок права ЄС (11 предметів)** – міжнародне приватне право ЄС (4,0 кредити), економічний і валютний союз ЄС (4,0 кредити); захист персональних даних в ЄС (4.0 кредити), законодавство ЄС про конкуренцію (3.0 кредити), етичні принципи права інтелектуальної власності в Угоді про асоціацію Україна – ЄС (гармонізація українського законодавства щодо інтелектуальної власності з правом ЄС) (4.0 кредити)), податкове право ЄС (3,5 кредита), право ЄС у сфері юстиції та внутрішніх справ (4.0 кредити), правове регулювання Асоціації Україна – ЄС (3,5 кредиту), правовий статус іноземця в ЄС (4,0 кредиту) , шенгенська угода та свобода пересування (4.0 кредити), юридична освіта в ЄС (4.0 кредити).

д) **напрямок міжнародного права (29 предметів)** – Міжнародна система грантів (4.0 кредити), *jus cogens* у системі сучасного міжнародного права (3.5 кредити), аналітик у міжнародних відносинах (3.0 кредити), вплив рішень міжнародних судових установ на розвиток міжнародного права (3,5 кредити), вступ до міжнародного права (3,5 кредити); дипломатичний протокол та етикет (3,5 кредита), доктрина міжнародного права (4,0 кредити), європейська система грантів (4,0 кредити), захист інтересів держави в Міжнародному Суді ООН (4.0 кредити); історія дипломатії (3,5 кредитів), мирне врегулювання міжнародних спорів (3,5 кредити), міжнародний законодавчий процес (4,0 кредити), міжнародне гуманітарне право (4,0 кредити), міжнародне екологічне право (3,5 кредити), міжнародне інформаційне право (3.0 кредити) , міжнародне митне право (4.0 кредити), міжнародне морське право (4.0 кредити), міжнародне трудове право (4.0 кредити), міжнародне правосуддя (4.0 кредити), міжнародні стандарти адвокатської діяльності (4.0 кредити), міжнародний судовий процес (3.5 кредити)), міжнародно-правові аспекти громадянства (3.5 кредити), особливості функціонування регіональних міжнародних організацій (4.0 кредити), правова система Румунії (3.5 кредити), система принципів міжнародного права: теорія і

практика застосування (4.0 кредити), теорія міжнародних відносин (3.5 кредити), тлумачення норм міжнародного права (3.5 кредити), транскордонне співробітництво (3.5 кредити), універсальне міжнародне право ООН (4.0 кредити),

е) **напрямок податкового права (8 предметів)** – валютне право (4,0 кредити), місцеві податки і збори (семінар) (3,5 кредити), типові податкові позови (3,5 кредити), оподаткування фізичних осіб (юридична практика) (3,0 кредити), податкове право (4.0 кредити), спрощена система оподаткування (4.0 кредити), судове фінансове право (4.0 кредити), банківське право (3.5 кредити).

ф) **напрямок процесуального права (21 предмет)** – адміністративна юрисдикція місцевих загальних судів (3.5 кредити), процедура розгляду адміністративного правопорушення (3.5 кредити), виконання судових рішень (3.5 кредити), процедура в господарського суду (3.0 кредити), електронне провадження (4.0 кредити); європейські стандарти процесуального права (3.5 кредити), зловживання та процесуальні права в цивільному процесі (4,0 кредиту), кримінально-процесуальні документи (4.0 кредити), досудовий процес (семінар) (4.0 кредити); огляд місця вчинення правопорушення (4.0 кредити), вирішення спорів онлайн (4.0 кредити), особливості судового процесу в окремих категоріях адміністративних справ (3.5 кредити), особливості судового розгляду окремих категорій цивільних справ (3.0 кредити), птсьмові свідчення учасників справи в адміністративному провадженні (4.0 кредити), правоохоронна діяльність (4.0 кредити), процесуальні документи в адміністративному провадженні (3.5 кредити), процесуальні документи в цивільному провадженні (3.5 кредити), процесуальні документи у справах про адміністративні правопорушення (3.5 кредити), розгляд справ про адміністративні правопорушення, вчинені під час експлуатації автотранспорту (3.5 кредити), об'єднання судових проваджень (3.5 кредити), юридична практика (3.5 кредити).

г) **напрямок приватного права (20 предметів)** – аграрне право: практичний аспект (4.0 кредити), виконання зобов'язань (3.0 кредити), відповідальність у трудовому праві (4,0 кредити), вступ до приватного права (3,5 кредити); обов'язкове страхування (3.5 кредити), захист прав споживачів (4.0 кредити); захист права на працю для інвалідів (3.5 кредити), земельне право (семінар) (4.0 кредити), типовий позов про земельне право (3.5 кредити), основи соціального права (4.0 кредити), правове регулювання відносин власності (3.5 кредити), правове регулювання зайнятості населення (3.5 кредити), правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності (3.5 кредити), правове регулювання соціального партнерства (3.0 кредити), сімейне право (4.0 кредити), соціальний захист військовослужбовців та їхніх сімей (4.0 кредити), страхове право (3.0 кредити), трудові спори (4.0 кредити), моральний збиток (4.0 кредити), ризики в підприємницькій діяльності (4.0 кредити).

h) **напрямок адміністративного права (8 предметів)** – децентралізація уряду (3,0 кредити), адміністративна юрисдикція правоохоронних органів (3.5 кредити), адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією (3.5 кредити), адміністративні процедури (3.5 кредити), децентралізація державної влади (4.0 кредити), митні процедури (семінар) (3.0 кредити), типові судові справи в

адміністративній юрисдикції (3,5 кредити), оскарження рішень у справах про адміністративні правопорушення (4,0 кредиту).

к) напрямок правових інституцій (26 предметів) – адвокатська практика (4,0 кредити), адвокатська таємниця (3,0 кредити), адвокатура та адвокат у системі захисту прав і свобод людини і громадянина (3,5 кредити), адвокація людських прав (семінар) (3,5 кредити), види адвокації (4,0 кредити), вступ до судової діяльності (3,5 кредити), офісна робота в судових та правоохоронних органах (3,0 кредити); експертиза в судовому процесі: можливості для адвоката (4,0 кредити); морально- етичні принципи суддівської діяльності (3,0 кредити), нотаріат та нотаріальні процедури (4,0 кредити), основи діяльності юридичних клінік (4,0 кредити), порівняльна судова практика (3,5 кредити), юридична клініка (3,5 кредити), представництво інтересів України в міжнародних судових установах (4,0 кредити), процесуальний статус Національного антикорупційного бюро України (4,0 кредити), процесуальна діяльність прокурора (семінар) (4,0 кредити), процесуальний статус судді (4,0 кредити), комунікативні навички у судовій діяльності (3,5 кредити), реєстраційні процедури (семінар) (4,0 кредити), статус адвоката (4,0 кредити), статус судді (4,0 кредити), судова система (вступ до судового розгляду) (4,0 кредити), судоустрій і судова система (3,5 кредити), таємниця нотаріальних актів (3,5 кредити), юридична відповідальність судді (процесуальний аспект) (4,0 кредити), юрисдикційна діяльність Вищої кваліфікаційної комісії суддів (3,5 кредити).

л) напрямок публічного права (17 предметів) – право інформаційних технологій (4,0 кредити), право інформаційних технологій в Україні (3,5 кредити), виборчі технології та право (4,0 кредити), військове право (4,0 кредити), медичне право (3,5 кредити), законодавство про ЗМІ (3,5 кредити), міграційне право (4,0 кредити), муніципальне право (4,0 кредити), поліцейське право (3,5 кредити), правові аспекти інформаційної безпеки (3,0 кредити), публічна інформація та електронний уряд (3,0 кредити), державна служба (4,0 кредити), спортивне право (3,0 кредити), студентське право (3,0 кредити), митне право (3,5 кредити), адміністративна відповідальність (3,5 кредити), правове забезпечення заходів контролю за навколишнім середовищем (3,5 кредити).

м) напрямок юридичної теорії (5 предметів) – тлумачення текстів (4,0 кредити), відновне правосуддя (4,0 кредити), європейська правова традиція (3,5 кредити), законодавчий процес (семінар) (3,0 кредити); правова аргументація у судовій діяльності (3,5 кредити).

н) напрямок кримінології (8 предметів) – психологія юрисдикційного процесу (4,0 кредити), психологічні та правові засади управління та бізнесу (3,5 кредити), кримінальна психологія (4,0 кредити), психологічний портрет злочинця (3,5 кредити), психологічні особливості професійної деформації судді (3,5 кредити), психологія слідчого судді (3,5 кредити), судова експертиза: психологічні правові засади (4,0 кредити), юридична психологія (4,0 кредити).

ї) напрямок криміналістики (7 предметів) – використання спеціальних знань у судовій діяльності (4,0 кредити), криміналістика (3,5 кредити), юридична статистика (3,5 кредити), судова медицина (4,0 кредити), судова психіатрія (4,0

кредити), тактика розслідування злочинів (3,5 кредити), судові докази: наука та кримінальне право (3,5 кредити).

і) **напрямок кримінології (9 предметів)** – загальна кримінологія (3,5 кредити), кримінальна віктимологія (3,0 кредити), кримінальна ювенологія (4,0 кредити), кримінологічний портрет злочинця (4,0 кредити), насильницька злочинність неповнолітніх (4,0 кредити), насильницькі злочини (4,0 кредити), попередження злочинів (4,0 кредити), транснаціональна злочинність (3,5 кредити), юридична конфліктологія (4,0 кредити).

і) **напрямок конституційного права (3 предмети)** – конституційне судочинство (4,0 кредити), конституційні спори (семінар) (4,0 кредити), порівняльне конституційне право (3,5 кредити).

Як правило, перелік факультативних предметів професійної підготовки та окремих предметів відповідає традиційним вимогам європейських стандартів вищої юридичної освіти (ОКР «Бакалавр»). З іншого боку, список факультативних предметів можна (і слід) оцінювати двома способами.

По-перше, широкий спектр предметів надає студентам можливість вибирати предмети, які найбільше відповідають навчальним потребам. Крім того, перелік факультативних предметів складається з дисциплін, які можна оцінити дуже позитивно з точки зору цілей та структури навчальної програми, а також змісту таких дисциплін (наприклад, у **напрямку кримінального правосуддя** – комп'ютерні злочини, призначення покарання тощо; у **напрямку людських прав** – права дитини, права людини мовою документального кіно (семінар), права людини та бізнес тощо; у **напрямку законодавство ЄС** – захист персональних даних у ЄС, правове регулювання асоціації Україна – ЄС тощо; у **напрямку міжнародного права** – міжнародний законодавчий процес, міжнародний судовий процес тощо; у **напрямку податкового права** – оподаткування фізичних осіб (юридична практика); у **напрямку процесуального законодавства** – застосування електронного судочинства, досудовий процес (семінар) тощо; у **напрямку приватного права** – захист прав споживачів, відповідальність у трудовому законодавстві тощо; у **напрямку адміністративного права** – децентралізація влади, митні процедури (семінар) тощо; у **напрямку правових інституцій** – порівняльна судова практика, процесуальна діяльність прокурора (семінар) тощо; у **напрямку публічного права** – державна служба, спортивне право тощо; у **напрямку юридичної теорії** – законодавчий процес (семінар), юридична аргументація у судовій діяльності; у **напрямку психології** – психологія слідчого судді, юридична психологія; у **напрямку криміналістики** – юридична статистика, судові докази: наука та кримінальне право; у **напрямку кримінології** – кримінологічний портрет злочинця; у **напрямку конституційного права** – порівняльне конституційне право.

З іншого боку, є сумнівні аспекти, а також елементи, які слід виправити у переліку факультативних предметів. *По-перше*, розподіл предметів за напрямками (окремими групами) вкрай нерівномірний: напрямок людських прав складається з 33 предметів, напрямок міжнародне право – з 29 предметів, а конституційне право складається лише з 3 предметів, напрямок адміністративне право – з 8 предметів, напрямок права ЄС – з 11 предметів. *По-друге*, список

факультативних предметів є занадто довгим (широким), тому його реальність (або принаймні якість викладання окремих предметів) викликає сумніви. Сумніви експерта підтвердилися, коли він дізнався, що один доцент пропонує викладати 7 вибіркових дисциплін бакалаврської програми та додатково 11 вибіркових предметів магістерської програми або один асистент пропонує викладати 22 дисципліни бакалаврської програми та додатково пропонує викладати 5 предметів магістерської програми. Тим часом публікації цих доцента та асистента стосуються (у кращому випадку) лише 4-6 навчальних дисциплін, що означає, що їхня компетентність як викладачів (особливо наукова), мабуть, не відповідає традиційним європейським стандартам.

По-третє, список факультативних дисциплін включає велику кількість предметів, які дуже тісно пов'язані між собою (або навіть дублюються), наприклад:

- 2 обов'язкових предмети (права людини та міжнародний захист людських прав) з і) європейське законодавство про права людини; ii) звернення до ЄСПЛ; iii) міжнародні стандарти людських прав; iv) нові права людини; v) обмеження людських прав; vi) порушення людських прав; vii) Практика застосування ЄКПЛ; viii) судової практики щодо захисту людських прав в ЄСПЛ; ix) правова аргументація в практиці ЄСПЛ; x) вплив пілотних рішень ЄСПЛ на внутрішнє право; xi) регіональні механізми захисту людських прав, а також щонайменше 6 предметів, що стосуються окремих прав;

- децентралізація уряду та децентралізація державної влади;

- право інформаційних технологій та право інформаційних технологій в Україні, а також гармонізація права інформаційних технологій України із правом ЄС;

- міжнародна система грантів та європейська система грантів;

- система принципів міжнародного права: теорія та практика застосування та тлумаченням норм міжнародного права;

- доступ до суддівської діяльності та і) морально-етичні принципи суддівської діяльності; ii) процесуальний статус судді; iii) комунікативні навички в суддівській діяльності; iv) статус судді; v) судова система (як вступ до судового розгляду), vi) судоустрій та судова система; vii) юридична відповідальність судді (процесуальний аспект);

- право на справедливий судовий розгляд (кримінальний процес) та і) право на справедливий судовий розгляд (цивільний процес), ii) право на справедливий розгляд у практиці ЄСПЛ, iii) процесуальні гарантії справедливого судового розгляду, iv) право на безоплатну правову допомогу, v) європейські стандарти процесуального законодавства; vi) уніфікація судових проваджень;

- адвокатська діяльність та і) адвокатська таємниця, ii) адвокатура та адвокат у системі захисту людських прав, iii) адвокація людських прав (семінар), iv) експертиза в судовому провадженні: можливості для адвоката;

- нотаріат та нотаріальні процедури та нотаріальна таємниця, тощо;

По-четверте, до списку факультативних предметів входять теми, які за назвою та змістом програми є занадто вузькими, наприклад: адвокатська таємниця; нотаріальна таємниця; право на безоплатну правову допомогу; право на мирні збори тощо.

По-н'яте, деякі назви (а, можливо, і зміст) предметів є невірними або розпливчастими, наприклад, «міжнародне приватне право ЄС» (ЄС є автономною від міжнародного права правовою системою, тому необхідно виключити з назви слово «міжнародний», а також перевірити зміст програми цього предмета); «право ЄС у сфері юстиції та внутрішніх справ» (такої сфери відповідно до Лісабонського договору не існує – правильна назва має звучати так: «Сфера безпеки, свободи та справедливості»); «юридична освіта в ЄС» (назва нечітка чи то навіть оманлива, оскільки ЄС не мав компетенції з питань юридичної освіти) тощо.

По-шосте, перелік факультативних предметів включає деякі предмети, які (на думку експерта) повинні бути обов'язковими у навчальній програмі. Наприклад, вступ до кримінального права є одним із факультативних предметів, але зміст цього предмету свідчить про те, що без цього предмета вивчення інших, обов'язкових предметів кримінального права (особливо загальної частини) є неможливим. Експерт відносить до цієї групи такі факультативні предмети: вступ до кримінального права; вступ до міжнародного права, вступ до цивільного права та кваліфікацію злочину тощо.

Також слід зазначити ще один аспект факультативних навчальних дисциплін. Якщо експерт правильно зрозумів, деякі факультативні предмети (юридична конфліктологія, вирішення спорів онлайн, відновне правосуддя, порівняльне судочинство, нотаріальна таємниця та гарантії нотаріальної діяльності) викладаються як бакалаврам, так і магістрам. Якщо зміст (програми) цих предметів є однаковим, вони не відповідають вимогам ані бакалаврських, ані магістерських навчальних програм.

Таким чином, експерт пропонує розглянути такі зміни стосовно факультативних навчальних дисциплін:

- Перелік факультативних предметів має бути суттєво скорочений (також намагаючись дотримуватись більш послідовного розподілу тем за напрямками);
- Предмети (а також дуже вузькі предмети зі списку факультативних дисциплін) не повинні бути настільки тісно пов'язаними або перетинатися між собою;
- Назви (та програми – за потреби) факультативних предметів, які є некоректними, необхідно виправити;
- статус предметів - «вступ до кримінального права»; «вступ до міжнародного права», «вступ до цивільного права», а також «кваліфікація злочину», які зараз знаходяться у списку факультативних предметів, слід переглянути.

V. Програми окремих навчальних дисциплін

Експерт проаналізував 83 програми дисциплін (це 1/3 усіх навчальних програм) навчальної програми «Бакалавр права» та 23 програми дисциплін навчальної програми «Бакалавр міжнародного права». Більшість програм є типовими й добре структурованими. Загалом, більшість оцінених програм відповідають традиційним вимогам європейських стандартів вищої юридичної освіти (ОКР «Бакалавр»). З іншого боку, можна виділити деякі загальні проблемні аспекти змісту практично всіх програм:

- Зміст програм не дозволяє визначити, чи вивчається в рамках навчальної дисципліни, наприклад, важливість міжнародного та європейського права, практика національних та міжнародних судів, а також порівняльні аспекти предметів дослідження;
- Списки літератури в основному складаються з національних публікацій і не включають публікації за останні роки (2015-2019 рр.); також, списки літератури досить часто містять зовелику кількість публікацій. Слід зазначити, що такий перелік може існувати, а його мета полягатиме в допомозі при підготовці курсових робіт та дипломних робіт бакалавра/магістра;
- Досить велика кількість дисциплін вивчається без лекцій. Такий підхід є дуже сумнівним, оскільки лекція, на думку експерта, є одним з найважливіших методів викладання юридичних дисциплін у рамках програми «ОКР Бакалавр».

Висновки та рекомендації

Загалом, система та структура навчальної програми «Бакалавр права», поділ навчальних дисциплін на обов'язкові та факультативні, а також на предмети загальної та професійної підготовки, списки обов'язкових загальноосвітніх та фахових навчальних дисциплін, зміст програм окремих навчальних дисциплін відповідають традиційним вимогам до вищої юридичної освіти (ОКР бакалавр) за європейськими стандартами.

На думку експерта, основні рекомендації щодо вдосконалення навчальної програми «Бакалавр права» та окремих предметів дослідження є такими:

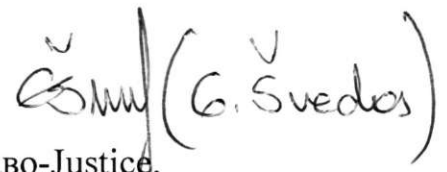
1. Структура навчальної програми та поділ навчальних дисциплін на обов'язкові та додаткові предмети повинні бути систематичними та послідовними. Таким чином, право студентів вибирати кількість і перелік дисциплін до вивчення має забезпечувати послідовність і дотримання європейської традиції вчення права для отримання ОКР «Бакалавр».

2. Система обов'язкових і факультативних предметів навчання повинна включати предмети (або, принаймні, теми в програмах інших навчальних дисциплін), які відповідають європейській орієнтації України, актуальним викликам для права і сучасної правової системи, тощо

3. Предмети дослідження повинні включати не тільки знання позитивного права, але й здатність застосовувати їх, тому програма повинна включати аналіз юриспруденції національних та міжнародних судів, а також порівняльні аспекти предмета. Таким чином, зміст навчальних дисциплін (правового характеру) має охоплювати, зокрема, важливість міжнародного та європейського права, практику національних та міжнародних судів, а також порівняльні аспекти навчальної

дисципліни. Крім того, списки літератури повинні складатися не тільки з національних, а й з іноземних видань; списки повинні включати публікації останніх років (2015-2019); вони також повинні бути реалістичними і не занадто довгими (широкими).

Нарешті, необхідно звернути увагу на кілька організаційних аспектів. Навчальна програма «Бакалавр права», представлена експерту, та інформація на сайті факультету є непослідовними та не відповідають одне одному; експерт працював із версією програми, яку йому було надано. Крім того, не всі програми навчальних предметів опубліковані на сайті факультету; їх досить складно знайти. Крім того, рекомендується, щоб програми навчальних дисциплін (особливо, списки літератури, рекомендованої до вивчення) оновлювалися не рідше одного разу на два-три роки. Тим часом резюме професорів та інших викладачів, а також списки їхніх публікацій повинні оновлюватися не рідше одного разу на рік.

Міжнародний короткостроковий експерт Проекту ЄС Право-Justice,
Професор юридичного факультету, Вільнюський університет д-р Гінтарас Шведас

Вільнюс, 30 червня 2019 року